

PRAVOSLAVNÁ LITURGIE

Jelikož srdcem naší církve je společenství svaté liturgie, pro mnohé jediné místo a čas, kde se shledají se svými bratry a sestrami, rozhodli jsme se věnovat tomuto krásnému tématu několik kapitol na pokračování. Čím uvědomělejší naše účastenství při božích službách bude, tím posilněnější budeme odcházet do světa, abychom veliké tajemství s sebou nesli dál. Na pomoc jsme si přizvali texty o svaté liturgii prot. doc. Petera Kormanika z Pravoslavné bohoslovecké fakulty v Prešove.

Svatá liturgie nebyla ustanovena lidmi, církví ani apoštoly, ale samotným Synem Božím, Ježíšem Kristem, jako trvalý způsob naší účasti na díle vykoupení, které završil svojí smrtí na kříži. Avšak dříve, nežli se mohl člověk stát účastníkem tohoto velkého tajemství, musel projít dlouhou cestu návratu k Bohu. Na pomoc mu přichází sám Bůh, který posílá do tohoto hříšného světa svého jednorozeného Syna, "aby nezahynul, ale věčný život měl každý, kdo v něho věří". On, čistý a bezhříšný, se noří do naší tmy a bere na sebe hříchy světa. Ježíš Kristus jako nový Adam přichází, aby ukázal člověku cestu k jeho původnímu, avšak již zapomenutému poslání, aby ho opět navrátil k Pravdě.

Ve svaté liturgii nejsou přinášeny za obět' zvířata, jak tomu bylo ve Starém zákoně, ale plody země proměněné na Tělo a Krev Ježíše Krista. Tyto dary jsou přinášeny Církvi skrze osobu, která je na to ustanovena. Církev obětuje rukama kněze, který v aktu přinášení Těla a Krve Kristovy představuje samotného Ježíše Krista, přičemž vlastním a hlavním vykonavatelem oběti je sám Kristus, "přinášející i přinášený, přijímající i rozdávaný".

Svatá liturgie není jen obětí, ale současně i tajemstvím Nového zákona. Ustanovením svaté eucharistie chtěl Ježíš Kristus zanechat lidskému pokolení nejen nekrvavou obět', ale i největší tajemství Nového zákona, které by se stalo nevyčerpatelným pramenem milosti Boží, Jeho pomoci a útěchy pro křesťany. Přesvaté Tělo a nejdražší Krev Kristova nejsou jen obětními dary, ale současně i duchovním pokrmem křesťanů.

Toto vše se uskutečňuje ve svatém přijímání, kde se uděluje křesťanům jako "Chléb života" a "Kalich spásy". Ve svatém přijímání se spojuje Kristus se svými vyvolenými, v plnosti se jim dává a zbožšťuje je. Vznešenost a nesmírný význam svaté liturgie jako nekrvavé oběti Nového zákona nevyhnutelně vyžaduje od všech jejích účastníků, aby znali a chápali smysl, důležitost a význam modliteb, které tvoří její náplň. Nesmí být pro nás jen nedělní formalitou či bezduchým a nudným obřadem ani zakopaným či zasypaným pokladem, neznámým klenotem, velkým, ale nevyužitým bohatstvím. Liturgie se má pro nás stát naším duchovním vlastnictvím, naším bohatstvím a dědictvím, které jsme získali od Boha. Kvůli tomu je potřebné poznat její přirozenost, modlitby, obřady a teologii.

Slovo "liturgie" je řeckého původu a znamená společnou, veřejnou službu, čin, záležitost, společné prosby. Skládá se ze dvou výrazů: "leitos", což znamená "národní", "patřící národu" a "ergon", jehož význam je "dílo", "skutek", "služba". Proto staří Řekové liturgií nazývali všechna díla a skutky, které byly ve prospěch celému národu - jako například služba vojáků, vládních úředníků, placení daní, práce nevolníků a v neposlední řadě přinášení náboženských obětí.

Právě tento nábožensko - sakrální význam liturgie přešel i do křesťanské náboženské terminologie. Již ve Starém zákoně se služba kněží v chrámu nazývala liturgií.

Od 4. století se stává technickým výrazem pro pojmenování eucharistické oběti, pro označení služby Boží.

Dle tradice se liturgie dělí na tři hlavní části: proskomidii, liturgii katechumenů (liturgii slova), liturgii věrných. Tyto jednotlivé části mají svoje osobité stavební elementy, jež pocházejí z různých pramenů a mají odlišné příčiny a činitele historického vývoje.

První částí svaté liturgie je proskomidie. Jejím cílem je příprava k liturgii, tj. příprava kněze a příprava obětních darů chleba a vína.

Druhá část liturgie začíná prohlášením: "Blahoslaveno Království..." a končí odchodem katechumenů. Pro její obsah a charakter je tato část liturgie často nazývána bohoslužbou homileticko-didaktickou. Co se týká jejího původu, sahá až do časů apoštolských a je zbudovaná na způsob židovské synagogální bohoslužby.

Poslední částí je liturgie věrných. Je nejdůležitější částí svaté liturgie, jelikož se v ní uskutečňuje eucharistické obětování. Začíná se modlitbami věrných a velkým vchodem, potom přechází do eucharistického kánonu a svatého přijímání a končí děkovnými modlitbami.

PROSKOMIDIE

Proskomidie se rozvinula ze starokřesťanského obřadu přinášení darů. Z nejstarších liturgických dokumentů se dozvídáme, že křesťané v prvních stoletích podle Božího příkazu: "Necht' se nikdo neukáže přede mnou s prázdnýma rukama" přinášeli v neděli a o velkých svátcích na liturgii z domu olivy, med, chléb, víno, které předávali diakonovi. Ten je ukládal ve svatyni na zvláštním stole. Nad těmito dary se modlil, aby Bůh požehnal ty, kteří je přinesli, a ty, za které byly přineseny. Kněz potom vybral odpovídající množství chleba a vína pro eucharistické obětování při liturgii a zbytek sloužil na obživu duchovenstva a pro charitativní účely. Přinášení darů se stalo aktem křesťanské dobročinnosti, projevem lásky křesťanů vůči Církvi. Přinášení darů byl považováno za samozřejmou povinnost každého člena církve.

V průběhu 5. - 6. století se postupně upouštělo od obřadu přinášení darů a proskomidie se měnila na obřad přípravy darů eucharistických. Věřící se již aktivně neúčastní, proskomidie se stává záležitostí kněze a diakona. Z tohoto důvodu se proskomidie přesunula ze svého původního místa - z počátku liturgie věrných - na začátek liturgie katechumenů.

V řádu proskomidie se hned na počátku setkáváme s nařízením, aby kněz, který ji vykonává, přistupoval s čistým srdcem, bez hněvu a nenávisti. Ten, který přináší oběť smíření mezi lidmi a Bohem, musí být smířen se všemi, nemít nic proti nikomu. Jenom tak může být kněz obrazem Krista. Stejně tak jako duše a srdce, musí být připraveno i tělo, a to zdrženlivostí od jídla a pití.

Eucharistický půst se v církvi rozvinul až postupně. První zmínky máme z konce 2. a počátku 3. století. Hlavní motivací zavedení závazného půstu pro kněze i věřící byla hluboká úcta ke svaté Eucharistii, která má být přijímána jako první pokrm v tomto dni, před jakýmkoliv jiným pozemským pokrmem. Obětování našich tělesných žádostí je vyjádřením vděčnosti za nekrvavou oběť Těla a Krve Kristovy ve svaté liturgii.

Vchodové modlitby

Zpočátku nebyly vchodové modlitby před ikonostasem upraveny žádným předpisem, ale byly ponechány na individuálním přístupu kněze. Nejstarší písemné zmínky o vchodových modlitbách jsou z 11. stol., avšak dnešní podoba se objevuje až později v 15.-16. století. Kněz začíná slovy: Blahoslaven Bůh náš..., poté následují různé modlitby (Svatý Bože..., Otče náš, modlitby k Spasiteli a Bohorodici). Nejstarší modlitbou ukončuje kněz modlitby před ikonostasem.

Pane, vztáhni svoji ruku z výsosti svého svatého obydlí a posilni mne v Tvé nastávající službě, abych stoje před Tvým strašným prestolem, bez odsouzení vykonal nekrvavou oběť. Neboť Tvá je moc i sláva na věky věků. Amen.

Poté, co kněz vysloví před Bohem lítost za hříchy, naději na Boží milosrdenství a vyprosí Boží požehnání na konání svaté liturgie, vchází do oltářní části.

Oblékání

Kněz obléká roucha v tomto pořadí - stichar, epitrachil, pás, nárukavníky a felon, přičemž pronáší krátké modlitby. Ty svým obsahem připomínají knězi jeho poslání a službu. Roucho je viditelným znakem kněžské milosti, kterou každý obdržel skrze chirotonii. Kněz, oblečený do roucha je osobou vyvolenou a posvátnou, knězem Kristovým. Tyto modlitby byly do řádu proskomidie uvedeny přibližně v 15.-16.stol, avšak užívání kněžských rouch se datuje od 3. a 4. stol..

Prof. A. Schmemmann jednotlivým částem kněžského oděvu připisuje následující význam: bílé roucho - stichar - je především bílým křestním rouchem, které každý z nás obdržel při křtu. Je to roucho všech pokřtěných, roucho samotné Církve, a když ho kněz obléká, zjevuje jednotu shromážděných v chrámu. Nárukavníky - ruce kněze, kterými uděluje požehnání a koná svatoslužbu; nejsou to jeho ruce, ale pravice Kristova. Pás je znamením poslušnosti, připravenosti, služby.

Kněz není "samozvanec", nevystupuje a nestaví se "na výšiny", on je poslaný na tuto službu, není větší než jeho Pán (J15,20), kterého následuje a kterému slouží. Felon je sláva Církve jako nového díla, je to radost, pravda a krása nového života, předobraz království Božího a Krále, který věčně kraluje a oblékl se v nádheru. (Ž92,1) (Schmemmann: Eucharistija - Tajinstvo Carstva, Paris 1984)

Umývání rukou

Kněz oblečený do kněžského roucha již není obyčejný člověk, ale vyvolený služebník, který v Duchu Svatém má přinést Bohu obět' smíření za hříšné lidské pokolení. Proto umývá svoje ruce na znamení toho, že chce být čistý a s čistým svědomím dobrořečit Bohu. Hluboký smysl umývání rukou vyjadřují slova žalmu, který se kněz modlí:

Umývám si ruce v nevinnosti a chodím okolo Tvého oltáře, Hospodine, abych zvučně hlásal píseň díky a hovořil o všech Tvých divných skutcích. Miluji obydlí Tvého domu, Hospodine, a místo, kde Tvá sláva přebývá. Neber mi duši s hříšníky, ani můj život s muži krvelačnými, kterým hanebnost ulpívá na rukou a jejichž pravice je plná úplatků. Ale já chodím bez úhony, vykup mě, bud mi milostivý. Noha mi stojí na rovné zemi, já v shromáždění ti budu dobrořečit.

Příprava svatých darů

Obětování eucharistického Beránka

Obětování Beránka tak, jak to předepisuje současný pořádek proskomidie, pochází z 10. století. Z počátku pokládal kněz na diskos celý chléb a vléval víno s vodou do kalichu bez jakýchkoliv modliteb. Od 9.- 10. století se proskomidie obohacuje o doprovodné modlitby, používání liturgického nože – kopí, rozvíjí se obřad vyjímání Beránka z prosfory s modlitbami převzatými z knihy proroka Izaijáše.

Kněz vybere jednu z pěti prosfor opatřenou pečeti. Třikrát ji požehná a začne kopím postupně vyjímat pečeť z prosfory. Nejdříve po její levé a pravé straně, poté shora a zdola, přičemž pronáší slova: „Jako ovce k zabítí veden jest. A jako beránek nevinný před tím, kdož jej stříže, neotvírá úst svých. V pokoře jeho odňat jest soud jeho. Rod však jeho kdo vypoví“. Těmito slovy vyjadřuje dobrovolné přijetí utrpení a ponížení toho, který přišel od Otce a narodil se bez porušení z přesvaté Bohorodice. Poté kněz oddělí i spodní část se slovy: „Neboť vzat jest ze země život jeho“.

Kněz položí prosforu pečeti dolu na diskos a na slova diakona : „Obětuj vladyko“, nařídí Beránka ve tvaru kříže, přičemž pronáší slova: „Obětuje se Beránek Boží, který snímá hříchy světa, za světa život a spásu.“ Potom obrátí kněz Beránka tak, aby byla pečeť navrchu a probodne ho kopím ze severní strany. Tímto je Beránek připravený k lámání, které se děje při liturgii věrných při slovech „Svaté svatým“.

Vyjímání částic z prosfor

Dle současného pořádku kněz nejdříve vzpomíná přesvatou Bohorodici, různé kategorie svatých, potom přechází na vzpomínání živých a mrtvých a i sebe samého. Kněz vyjímá z určených prosfor malé částičky, které klade na diskos.

Druhá prosfora

Ze druhé prosfory (z první byl vyňat Beránek) kněz slovy: *"Ke cti a na památku nejblahoslavenější vládkyně naší, Bohorodice a vždycky Panny Marie, na jejíž přímlyvy přijmy, Hospodine, tuto oběť na nebeský oltář svůj. Stála Královna po pravici tvé, oděna jsouc v překrásný zlatý oděv."* vyjme částici a položí ji na diskos po pravé straně eucharistického Beránka. Tato částice představuje Pannu Marii, přímlyvkyni za celý svět, před trůnem Nejvyššího. Neboť podle slov proroka sedí Matka Boží na nebesích po pravici Pána.

Třetí prosfora

Následně kněz bere třetí prosforu, ze které vyjme postupně 9 částic, které klade na diskos ve třech řadách pod sebou po levé straně Beránka. Jako první je vzpomínán předchůdce Jan Křtitel, po něm následují proroci Starého zákona, Petr, Pavel a ostatní apoštolové, svatí otcové, mučedníci, svatí a nezištní divotvůrci, svatí spravedliví rodiče Jáchym a Anna, svatý toto dne, svatý chrámu a sv. Jan Zlatoušlý či Bazil Veliký.

Čtvrtá prosfora

Při čtvrté prodfoře prosí kněz, aby se Vládce rozpomenul na všechna biskupství, duchovenstvo, všechny bratry, vlast, armádu. Za členy Církve kněz může vybírat částičky, které pokládá na diskos do jedné řady pod Beránka, jakoby k nohám samotného Spasitele, který má moc odpouštět hříchy.

Pátá prosfora

Kněz bere poslední prosforu a následuje vzpomínání zesnulých. Potom je ště vzpomíná na sebe samého a prosí za odpuštění svých hříchů, vybírá částičku ze čtvrté prosfory a klade ji na konec řady za živé.

Takto sestavené částice pod Beránkem představují Církev v nebeské slávě, která je jediná a má jedinou hlavu, Ježíše Krista. Před koncem svaté liturgie jsou všechny částičky sesypány do kalichu s modlitbou: *"Smyj, Pane, hříchy zde vzpomínaných, svojí drahocennou krví, na přímlyvy svých svatých."* Tato modlitba připomíná golgotskou oběť Krista a jeho Krev, která očišťuje a posvěcuje duše těch, za které jsou přinášeny tyto dary a modlitby.

Vzpomínání svatých, živých a mrtvých při proskomidii nám názorným způsobem ukazuje mystické Tělo Kristovo. Je to společenství, do kterého náležení svatí na nebi, ale i věrní na zemi.

Vybrané částice z prosfor za svaté, živé a mrtvé se neproměňují v Tělo Kristovo a nemohou sloužit věřícím ke svatému přijímání. Jsou spolu se vzpomínanými osobami pouze zahrnuty pod posvěčující a očišťující účinek Kristovy oběti. Spoluúčastní se na plnosti Církve. Pro ty, za které jsou přinášeny, mají velký význam.

Vlívání vína a vody do kalichu

Diakon po slovech kněze: „Jeden z vojínů kopím bok jeho probodl a hned vyšla krev a voda. A ten, kterýž to viděl, svědectví vydal, a pravé jest svědectví jeho.“ (J 19,34), vezme do rukou nádoby s vodou a vínem a po té, co kněz požehná víno a vodu slovy: „Blahoslaveno sjednocení svatých darů tvých vždycky, nyní i příště i na věky věkův. Amen.“, vlije do kalichu potřebné množství vína a trochu vody, jež představují krev a vodu, která vytekla ze Spasitelova boku po tom, co ho probodl

římský setník.

Samotný zvyk přidávat do vína vodu je starozákonního původu. Židé nikdy nepili čisté víno, ale vždy jen ředěné vodou. Z toho se dá usuzovat, že i Ježíš Kristus při Poslední večeři užil víno ředěné vodou. Také apoštolé a první otcové byli této tradici věni.

Chléb a voda je nejzákladnější pokrm a nápoj, který je člověku potřebný k životu. Víno (které rozveselí srdce člověka – Ž 103,15) potom od nejstarších časů bylo symbolem radosti a útěchy. Mimo to symbolizuje krev a život. Prolít krev znamenalo ve Starém zákoně zničit život. Odtud vznikl zákaz jíst maso z udušených zvířat, ze kterých nevytekla krev, neboť krev byla považována za sídlo duše a Bůh ji vyhradil pro bohoslužbu k očišťování viny.

LITURGIE KATECHUMENŮ

Liturgie katechumenů je liturgií slova a ne oběti. Nechceme tím však tvrdit, že nemá žádný vztah k eucharistii. V současném pořádku liturgie ani nepostřehneme ten velký rozdíl mezi liturgií katechumenů a liturgií věrných, jaký byl zjevný v prvních stoletích. Proto i dělení na liturgii katechumenů a liturgii věrných nám slouží čistě vědecky. Přesto je při objasňování modliteb a obřadů svaté liturgie přímo nevyhnutelné obrátit pozornost na původ, historický vývoj a charakter jednotlivých částí liturgie, abychom tak lépe pochopili úlohu, cíl a význam liturgie jako celku.

V dnešní době je již liturgie katechumenů natolik spojená s liturgií věrných, že si jen stěží uvědomujeme její rozdílný charakter. Liturgie katechumenů nemá bezprostředně svůj základ v ustanovení Eucharistie Ježíšem na Poslední večeři. Vznikla až v apoštolské době, ovlivněna židovskou synagogální službou, které apoštolé dali křesťanský charakter.

Židé měli dva typy bohoslužeb. První se konala v jeruzalémském chrámu a židé při ní přinášeli oběti Hospodinu. Druhá se konala o sobotách v synagogách. Jejím obsahem bylo společné zpívání modliteb, žalmů a čtení Písem. Jazyk, který se pro liturgické účely používal byla hebrejšтина, které však v této době již ne všichni židé rozuměli. To bylo jedním z důvodů, proč po tomto čtení následoval výklad textu. Při této bohoslužbě nedocházelo k přinášení obětí, protože ty mohly být přinášeny pouze v jeruzalémském chrámu.

Po nanebevstoupení Ježíše Krista, pokračovali apoštolé v jeho díle a o sobotách se účastnili v synagogách bohoslužeb, kde svědčili o naplnění starozákonních prorocství. Na přinášení eucharistické oběti se potom scházeli v domech věřících. V prvním století dochází k oddělení křesťanů od židů. Křesťané byli považováni za zrádce otcovské víry a ze synagog vylučováni. Také pro křesťany z pohanů, byla synagogální služba cizím prvkem. Toto všechno mělo za následek, že křesťané začali pořádat své bohoslužby odděleně od synagog.

Christianizace bohoslužby postavené na základě synagogální praxe, se nejprve projevila ve změně dne, který křesťané začali světit. Upustili od soboty (nadále zůstává ve velké úctě), a začali světit neděli. Neděle, řecky to Kiriaky ymera, Den Páně, byl co by den vzkříšení chápán též jako den slavení eucharistie. Na společné čtení a výklad Písma se však scházeli i po jiné dny, přičemž se udržoval židovský zvyk zpívat žalmy a číst Starý zákon (hlavně ta místa, která se týkala Ježíše Krista).

Dalším stupněm christianizace bylo spojení homileticko-didaktické bohoslužby s eucharistickou obětí. Liturgie, podle sv. Justýna Mučedníka (165), tvořila nedělitelný bohoslužebný celek. Začínala čtením z Písma Starého a Nového zákona, následované poučením o čtených textech. Věrní poté společně přinášeli chléb a víno s vodou. Tak začínala eucharistická oběť. Další zprávy o formě liturgie katechumenů nám přináší Etérie (4. stol.), která popisuje zvyk sloužit obě části odděleně. Nejdříve proběhla liturgie katechumenů a poté věřící s biskupem odešli do jiného chrámu, kde sloužili liturgii věrných.

Liturgie katechumenů se výrazně liší od proskomidie. Již jsme hovořili o tom, že proskomidie má jako celek za úkol připravit kněze a současně i samotné dary. V obřadech, modlitbách a stavbě se v

proskomidii, projevuje její souvislost s eucharistií. Je tomu tak proto, že původní místo proskomidie nebylo na začátku liturgie, ale na začátku liturgie věrných. Takovouto bezprostřední souvislost s liturgií oběti, liturgie katechumenů nemá. Její náplň tvoří modlitby, prosby, oslavné písně a čtení z Písma, které připravuje kněze i věřící k účasti na svatém přijímání.

Odlišný charakter liturgie katechumenů v dobách raného křesťanství se projevoval i nahrazováním této části liturgie jinými bohoslužbami (křest, večerní, chirotonie). Z různých dokumentů se například dozvídáme, že svatá tajina křtu se konala na místo liturgie katechumenů a po jejím ukončení začínala liturgie věrných, na které novokřtěnec poprvé přijímal.

Úlohu modliteb a církevních písní liturgie katechumenů je oslava Boha, projev díky věřících za všechna dobra a současně i předložení různých potřeb v křesťanském životě. Též čtení zde má svůj cíl. Osvětlit křesťany světlem slova Božího, aby tak lehčeji mohli kráčet cestou k Bohu.

Posloupnost liturgie katechumenů je následná: hned na úvod je to okuřování chrámu, úvodní modlitební zvolání, dialog mezi diakonem a knězem, završením čehož je slavnostní vozhlás na počest Království Přesvaté Trojice.

Okuřování chrámu

Prvním obřadem liturgie katechumenů je okuřování celého chrámu, které vykonává diakon či kněz, slouží-li liturgii bez diakona. V průběhu okuřování proskomidijníku a prestolu pronáší diakon tropar:

V hrobě s tělem, v pekle s duší co Bůh, v ráji pak s lotrem a na trůně s Otcem a Duchem, vše nevystižitelně naplňující byl jsi Kriste,

který byl do pořádku liturgie včleněn ve 14. století jako symbolické objasnění proskomidijníku a prestolu. V komentářích k svaté liturgii se dočteme, že prestol představoval hrob Ježíše Krista a položení Darů na prestol bylo obrazem položení Ježíše do hrobu. Samotný tropar hovoří o neuchopitelné tajině Kristovy všudypřítomnosti a o nerozlučitelnosti hypostasního spojení Boží a lidské přirozenosti v Kristu. Jeho autorem je sv. Jan Damašský.

Dále následuje okuřování oltářní části, ikon na ikonostase, chrámu a přítomných věřících. Je to znak zasvěcení účastníků sv. liturgie Bohu, jejich posvěcení a očištění.

Modlitby

Po počátečním okuřování chrámu se kněz spolu s diakonem postaví před oltář, odkud pronášejí tyto modlitby:

V první modlitbě se obracejí s prosbou o pomoc k Duchu Svatému. Samotná modlitba (Králi nebeský utěšiteli...) patří mezi nejvíce užívané a nejkrásnější modlitby. Její prosby jsou krátké, ale přitom velmi výstižné a hluboké.

Tato modlitba je vlastně slovním pokračováním okuřování chrámu. Prosíme zde o očištění a posvěcení před začátkem liturgie.

Další krátká modlitba (Sláva na výsostech Bohu...) je písní, kterou andělé oslavovali narození Ježíše Krista. Do liturgie katechumenů byla včleněna přibližně ve 14. století. Poukazuje na hlavní cíl svaté liturgie jako oběti Nového zákona – vzdávání slávy Bohu, který je na výsostech, a lidem na zemi darování pokoje Božího a Boží blahé vůle skrze odpuštění hříchů.

Poslední úvodní modlitba liturgie katechumenů vyjadřuje srdečnou prosbu, aby sám Hospodin otevřel ústa knězi, aby mohl zvěstovat chválu Hospodinu.

Po této poslední modlitbě kněz políbí svaté Evangelium a diakon prestol. Oba tyto polibky se vztahují na Ježíše Krista, kterého symbolizuje jak Evangelium, tak svatý prestol a jsou výrazem toho, že Kristus je pramenem kněžské služby jako i síly Boží, kterou kněží obdrželi od Krista –

Velebněze, aby mohli sloužit.

Dialog mezi diakonem a biskupem (knězem)

V liturgických dokumentech se objevuje až na konci 12. století. Má v nich různou vnější formu. Vnitřní význam je vždy stejný. Je to prosba diakona ke knězi, aby mu požehnal na tuto službu a modlil se za něho. V pořádku naší svaté liturgie plní diakon funkci knězova pomocníka při konání liturgie. Je prostředníkem mezi knězem a věřícími. Liturgisté nazývají diakona andělem (vyslancem) kněze. Tak jako andělé jsou posíláni sloužit těm, co mají zdědit spásu, tak i diakoni jsou služebními anděly kněžů.

Vlastní svatá liturgie začíná slovy diakona: „Požehnej, vladyko.“ Kněz stojící před prestolem bere Evangelium, učiní s ním nad antiminsem kříž a slovy: „Blahoslaveno budiž království...“ ohlašuje začátek liturgie.

Velká ektenie

Jak jsme psali již v jednom z minulých čísel, vlastní svatá liturgie začíná vozhlasm: „Blahoslaveno budiž království Otce i Syna i svatého Ducha, nyní i vždycky až na věky věků“, načež lid odpovídá : „Amen“.

Každý takovýto vozhlas na počest Přesvaté Trojice, je starokřesťanského původu. Jeho pronášení je částečně ozvěnou dob, kdy různí heretici popírali existenci Trojice, nebo úcty jedné z Božských osob. Oslava Přesvaté Trojice už na počátku svaté liturgie má za cíl zdůraznit skutečnost, že ačkoliv je liturgie pokračováním oběti Krista jako druhé osoby Boží, nepřestává být oslavou celé Trojice. Vozhlas plný chvály je vstupem do následujících ektenijních proseb.

„Sv. liturgie by měla začínat oslavou a hned poté by se měly Bohu předkládat různé prosby. Chvalebný vozhlas na začátku liturgie je výrazem naší vděčnosti vůči Bohu. Kdo prosí o cokoli od Boha, hledá nejprve sebe samého. Kdo však děkuje Bohu a oslavuje Ho, hledá v první řadě slávu Boží... Ten kdo přistupuje k Bohu, je povinen uvědomit si nejprve Boží vznešenost a slávu. Poté se v jeho duši vzbudí obdiv a z obdivu oslava Boha... Jen po projevech vděčnosti a oslavy je možné zmiňovat se před Bohem o našich potřebách...“ (Mikuláš Kabasilas)

Slovo Amen je židovského původu a v překladu znamená „necht' se tak stane“. I Ježíš Kristus používal toto slovo velmi často, hlavně v případech, kdy chtěl zdůraznit důležitost a pravdivost svých slov.

Liturgické Amen je slavnostní odpovědí lidu na chvalebný vozhlas na počest Přesvaté Trojice. Lid tímto zvoláním ohlašuje svoji připravenost chválit Boha, oslavovat jeho lásku a milosrdenství. Amen neznamená pouhý souhlas, ale i aktivní přijetí a očekávání, že věci, na které Amen říkáme, se stanou. Tímto slovem se završují a pečeti všechny modlitby, které vyslovuje.

Ektenie

Vozhlas: "Blahoslaveno...", kterým začíná svatá liturgie je současně i začátkem velké ektenie. Pojmenování ektenie pochází z řeckého slova ektenýs, které znamená protahovaný, prodlužovaný. V našem podání to je velmi obšírná a vyčerpávající modlitba. Má dialogický charakter. Skládá se z řady krátkých proseb pronášených knězem a z vždy stejné odpovědi lidu. V židovské starozákonní synagogální službě příklady ektenijního zpěvu nenajdeme.

Ale již v 1. století v listech svatého Klementa Římského se objevují jisté stopy ekteníí. Významné svědectví užívání ekteníí v bohoslužbách nacházíme v díle svatého Bazila Velkého a Jana Zlatoústého. Podle zaměření se setkáváme s několika druhy ekteníí (vroucná, pokojná, děkonná, prosebná...).

Velká či pokojná ektenie

Velká ektenie obsahuje dvanáct krátkých proseb. Liší se od jiných ektení především v tom, že diakon vyzývá všechny přítomné, aby přinášeli prosby v pokoji, tichosti a spokojenosti ducha, s čistým svědomím, v jednomyslnosti a vzájemné lásce.

První prosba: *V pokoji k Hospodinu modleme se.*

Vlastně to ještě není prosba v pravém smyslu slova, ale spíše výzva začít modlitbu v pokoji. Dříve než budeme obracet naše prosby k Bohu a než je vysloví naše srdce a ústa, musíme mít pokoj v srdci. Milost Boží nemůže proniknout do duše, která je naplněná zlobou a nenávistí. Vše, co nás zbavuje pokoje, činí naši duši neplodnou. Modlit se v pokoji znamená modlit se za smíření s Bohem, modlit se v čistotě a nevinnosti srdce, protože jen ten je v pokoji, kdo se osvobozuje od hříchu a vášní. Bez tohoto vnitřního pokoje a míru v duši není možné přinášet čistou modlitbu.

Druhá prosba: *Za pokoj shůry a spásu duší našich k Hospodinu modleme se.*

Je to prosba k Hospodinu, aby nám seslal svůj nebeský pokoj, který přichází při odpuštění našich hříchů. Pokoj Boží je pávě následkem tohoto smíření s Bohem. Jeho účastníky jsme všichni díky vykupitelské oběti Krista na kříži.

Třetí prosba: *Za pokoj celého světa, za blaho svatých církví Božích a za sjednocení všech k Hospodinu modleme se.*

Nejdříve prosíme Boha o pokoj celého světa. Nejde tu o pokoj bez válek jako v deváté prosbě. Zde je třeba chápat pokoj ve smyslu, jak se o něm zmiňuje Písmo Svaté a svatí Otcové. Jde o Boží, nebeský pokoj – symbol mesiášských blah, které na tento svět přinesl Ježíš Kristus.

Pod prosbou o pokoj a sjednocení církví je třeba rozumět vnitřní pokoj mezi jednotlivými církvemi, jejich vzájemnou snášenlivost, porozumění a sblížování (ne v dnešním ekumenickém smyslu, ale v původním eklesiologickém).

Prosba za pokoj naší duše, či za pokoj mezi církvemi, ale i za pokoj v celém světě zaujímá přední místo mezi všemi ostatními prosbami svaté liturgie. Je nám kladeno na srdce, abychom prosili za sjednocení všech lidí v jednom Kristově Království, v jedné Kristově Církvi, aby se naplnila slova Spasitele: „A bude jedno stádo a jeden pastýř“.

Po modlitbě za celý svět, všechny církve a všechny lidi přichází modlitby za konkrétní lidi.

Čtvrtá prosba: *Za svatý chrám tento a za vcházející v něj s vírou, pobožností a bázní Boží k Hospodinu modleme se.*

Je to prosba za Kristův pokoj pro společenství, které se shromáždilo v chrámu, kde se sjednocuje s celou nebeskou církví, jejími anděly a svatými.

Pátá prosba: *Za blaženého metropolitu (jméno) a přeosvíceného biskupa (jméno), za důstojné kněžstvo, jáhenstvo v Kristu, za veškeré duchovenstvo a lid k Hospodinu modleme se.*

Modlitba za duchovní v jejich nelehkém úkolu přivádět lidi ke Kristu je nevyhnutelnou podmínkou, aby jejich dílo bylo s pomocí Boží úspěšné. K modlitbám za duchovenstvo je připojena i prosba za lid, čímž tato modlitba objímá celou církev Kristovu. Všechny lid, každý pokřtěný je členem „královského kněžstva“.

Šestá prosba: *Za vlast naší, její představitele ve správě státní a vojsku k Hospodinu modleme se.*

Modlitby za světskou moc mají své kořeny v praxi a životě prvotní církve. Není to uznání jakékoliv formy vlády, ale jde zde o spásu těch, kteří jsou u moci, o jejich duchovní osvícení, poznání pravdy a náklonnost k církvi Kristově.

Sedmá prosba: *Za město toto, za všechna města a země i za ty kteří podle víry v nich žijí, k Hospodinu modleme se.*

Protože žijeme na konkrétním místě, kde se snažíme dosáhnout našeho životního cíle – spásy, zahrnujeme do našich modliteb i tuto zemi. Co se týká dodatku „i za ty, kteří podle víry v nich žijí“, je pozůstatkem z čas, kdy křesťané žijící roztroušeně mezi pohany se mohli snadno dostat do nebezpečí. Proto křesťanská obec pamatuje na své bratry ve víře a prosí Hospodina, aby neztráceli víru a přemáhali s její pomocí všechna nebezpečí svého postavení.

Osmá prosba: *Za příznivé počasí, za hojnost plodů zemských a za pokojné časy k Hospodinu modleme se.*

V této modlitbě prosíme Boha, aby nám dal pokrm, kterým budeme nasyceni. Vyznáváme tím, že On dal přírodě zákonitost, že je Tvůrcem vesmíru. Uvědomujeme si také, že od Boha nedostáváme pouze dary duchovní, ale že náš hmotný život je přímo závislý na jeho lásce.

Devátá prosba: *Za cestující po zemi, vodě i vzduchem, za nemocné, trpící, zajaté a za jejich spásu k Hospodinu modleme se.*

Všichni jsme děti jediného Otce nebeského. Proto nás v této prosbě církev vyzívá k modlitbě za osvobození od béd a neštěstí všech našich bližních, hlavně však za jejich věčnou spásu. Protože kdo nemiluje bližního svého, nemůže milovat ani Boha. Láska k Bohu předpokládá lásku k bližnímu.

Desátá prosba: *Abychom byli zbaveni všeliké tísně, hněvu a nouze k Hospodinu modleme se.*

Slova prosby: tíseň, hněv a nouze jsou převzaty od proroka Sofoniáše, který těmito slovy předpověděl židovskému národu Boží hněv a trest za hříchy. Touto modlitbou obrací církev naši pozornost na skutečnost, že si pro své hříchy ani nezasloužíme, aby nás Bůh vyslyšel. Prosíme ho, aby nám byl milosrdným Otcem a odvrátil svůj spravedlivý hněv.

Jedenáctá prosba: *Přispěj nám, spasiš nás a smiluj se a zachovej nás, Bože, milostí svou.*

Prosíme o Boží milost proto, že víme, že bez ní není možné dojít spásy. V této prosbě jsou do jisté míry shrnuté všechny předchozí prosby pokojné ektenie.

Dvanáctá prosba: *Nejsvětější, nejčistší a nejblahoslavenější a slavné vládkyně naší, Bohorodice a vždycky Panny Marie, se všemi svatými pamětlivi jsouce, sami sebe i druh druhá i veškeren život náš Kristu Bohu poručme.*

Vědomi si vlastní hříšnosti a bezmocnosti obracíme se na ty, kteří stojí před trůnem Božím a prosí za nás. Poručit se Kristu, do Jeho rukou vložit všechny svoje potřeby, starosti a soužení, všechno utrpení a tím i celý život, dávající se v plnosti do Jeho vůle a Prozřetelnosti, je nepochybně tou nejkrásnější modlitbou.

Hospodi pomiluj

Na všechny prosby velké ektenie odpovídá lid vždy : „Hospodi pomiluj“ (Pane smiluj se). V tomto zvolání se odráží celý modlitební zápal a nadšení obce shromážděné na sv. liturgii. Tato prosba je obsahem celé velké ektenie. V této krátké prosbě se obracíme k Bohu s důvěrou v Jeho milosrdenství, na

kterém závisí vyslyšení našich modliteb. Proto věřící člověk těžko nalezne lepší modlitbu, kterou by klepal na dveře Božího milosrdenství. Je to výkřik kajícího se srdce, které tak často zaznívá v Davidových žalmech.

Vybráno z knihy Svátá liturgia prot. prof. Petera Kormaníka